

Ганна ДУБОВА,

orcid.org/0000-0002-3561-1210

старша викладачка кафедри іноземних мов

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

(Сєвєродонецьк, Луганська область, Україна) *avdubova@ukr.net*

УПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У контексті формування демократичного суспільства у світі загалом та в Україні зокрема актуальність запровадження гендерного підходу в систему вищої освіти не викликає сумнівів. У статті охарактеризовано дефініції «гендер», «гендерна освіта», проаналізовано дослідження сучасних науковців щодо проблеми впровадження гендерного підходу в національну систему вищої освіти, розглянуто особливості впровадження гендерної тематики в навчальні програми закладів вищої освіти сектору безпеки та оборони. Визначено, що неоднозначність розуміння сутності гендерного виховання викладачами, неспроможність наявних підходів до нього приводять до необхідності не тільки перегляду основ соціалізації чоловіка й жінки, але й до створення на цій основі концепції гендерного виховання особистості. Потреба набуття гендерної компетентності є обов'язковим компонентом не лише для професійного розвитку та вдосконалення людини, але й для функціонування та її взаємодії із сучасним суспільством.

Упровадження гендерної складової частини в навчальну роботу закладів вищої освіти потребує системного підходу, що перш за все передбачає високий рівень гендерної чутливості викладацького складу ЗВО. Зазначено, що для нейтралізації негативних аспектів гендерної соціалізації в процесі взаємодії викладачів зі здобувачами ЗВО під час орієнтації освітнього середовища на особистісний та професійний розвиток здобувачів незалежно від їхньої статевої приналежності потрібно під час викладу змісту навчальних курсів, дисциплін демонструвати внесок у розвиток науки, культури й суспільства загалом як чоловіків, так і жінок. Упровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес є одним з інноваційних кроків, що зумовлений як економічними, так і соціальними перетвореннями в суспільстві на сучасному етапі.

У статті зазначено, що реалізація гендерної стратегії можлива за умов цілеспрямованої системної навчально-виховної діяльності, орієнтованої на створення гендерно чутливого освітнього середовища з рівними можливостями самореалізації особистості. Важливу роль у подоланні негативних проявів гендерних стереотипів відіграють заклади освіти, що є основними інститутами соціалізації людини, тому існує потреба запровадження в освітній процес основних знань з цієї сфери життя.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід в освіті, гендерна рівність, система вищої освіти, стереотипи.

Hanna DUBOVA,

orcid.org/0000-0002-3561-1210

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko

(Sievierodonetsk, Luhansk region, Ukraine) *avdubova@ukr.net*

IMPLEMENTATION OF GENDER APPROACH TO HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the context of the formation of a democratic society in the world in general and Ukraine, in particular, the relevance of the introduction of a gender approach to a higher education system is no doubt. The article describes the definition of "Gender", "Gender Education", analyzes the study of modern scholars regarding the problem of introducing a gender approach to a national system of higher education, the peculiarities of introducing gender topics into educational programs for higher education and defense establishments. It is determined that the ambiguity of understanding the essence of gender education by teachers, the failure of existing approaches to it leads to the need not only to review the bases of socialization of men and women but also the creation on this basis the concept of gender education of personality. The need for gender competence is a mandatory component not only for professional development and improvement of man but also the functioning and interaction with modern society.

Implementation of the gender component in the educational work of higher education institutions requires a systematic approach that, above all, provides for the high level of gender sensitivity of the teaching staff. It is noted that to neutralize the negative aspects of gender socialization in the process of interaction of teachers with applicants of higher institutions during the orientation of the educational environment for personal and professional development of applicants regardless of their sexuality, it is necessary during the presentation of the content of training courses, disciplines to contribute to the development of science, culture and society, in general, both men and women. Implementation of the gender approach to the educational process is one of the innovative steps due to both economic and social transformations in society at the present stage.

The article states that the implementation of the gender strategy is possible in the conditions of purposeful systemic educational activities aimed at creating a gender-sensitive educational environment with equal opportunities for self-realization of personality. An important role in overcoming the negative manifestations of gender stereotypes play educational establishments that are the main institutions of human socialization, so there is a need to introduce in the educational process basic knowledge in this sphere of life.

Key words: gender, gender approach in education, gender equality, higher education system, stereotypes.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства неможливий без створення рівних можливостей для самореалізації особистості незалежно від її статі в будь-якій сфері життєдіяльності. Нові реалії сучасного життя змушують переглянути наявну систему функціонування суспільства, виникає потреба впровадження нових технологій як у сфері науки, так і в системі освіти. Саме заклади вищої освіти разом з іншими організаціями гендерної соціалізації визначають можливості особистісного, громадського та професійного вибору.

Практика показує, що в закладах освіти здебільшого поширений статево-рольовий підхід, який ґрунтується на розрізненні жінок і чоловіків за психологічними характеристиками і, відповідно, різних підходах до навчання особистості залежно від статі. Такий підхід фактично веде до утвердження прихованої нерівності представників різної статі та закріплення в суспільній практиці гендерної упередженості, ініціювання гендерно-рольових конфліктів тощо.

Розроблення недискримінаційних підходів до освіти та професійної підготовки осіб різної статі потребує комплексних заходів, серед яких важливе місце посідає впровадження гендерного підходу в освітній процес, зокрема в професійну підготовку майбутніх фахівців, який ґрунтується на принципі рівноправності статей, утвердженні рівних можливостей жінок і чоловіків, їх взаємодії на партнерських засадах у різних сферах життєдіяльності. Слід зазначити, що вимоги впровадження гендерного підходу в освітню практику підкріплені низкою законодавчих актів, таких як «Освіта: гендерний вимір – 2020», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту», Національні доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Освітня система повинна одночасно виконувати інформаційно-просвітницьку та виховну функції, сприяючи гендерним перетворенням і формуючи в молодого покоління нові підходи й стандарти в цій сфері.

Аналіз досліджень. Дослідження сучасних науковців щодо проблеми впровадження гендерного підходу як умови гуманітаризації та гума-

нізації національної системи вищої професійної освіти зумовили появу низки наукових праць, присвячених визначенню поняття «гендерна освіта».

Важливий внесок у розроблення гендерного підходу в педагогічній освіті здійснили О. Вороніна (проблеми розроблення теорії і методології гендерних досліджень, визначення місця та ролі гендерного виховання в системі професійної підготовки студентів); І. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розроблення практикуму з гендерної проблематики для студентів задля подолання гендерних стереотипів). Питання доцільності гендерної освіти та виховання, підготовки кадрів до реалізації ідеї гендерної рівності, інтеграції гендерного підходу в навчально-виховний процес вивчають такі науковці, як Т. Дороніна, Т. Голованова, С. Гришак, Л. Кобелянська, О. Кікінежді, В. Кравець, О. Любарська, О. Цокур, Л. Міщик.

Питання гендерної проблематики в освіті належать до одних з найменш розроблених у вітчизняних гендерних дослідженнях. Аналіз наукових публікацій вітчизняних авторів свідчить про те, що серед досліджень у галузі психології та педагогіки освіти, управління освітою до 90-х років практично були відсутні роботи, що враховують гендерний аспект.

З огляду на досвід зарубіжних країн та позитивну практику використання гендерної складової частини в різних галузях знань підтверджується доцільність запровадження гендерного підходу до освітнього процесу.

Мета статті – розглянути та теоретично обґрунтувати впровадження гендерного підходу в освітню практику як організацію досвіду рівноправного співробітництва осіб різної статі в навчально-виховному процесі із заохоченням видів діяльності, що відповідають дійсним інтересам і можливостям особистості, а не стереотипним вимогам до неї як представника певної статі.

Виклад основного матеріалу. Гендер як соціокультурне явище конструюється суспільством, виявляється у відмінностях чоловічих і жіночих ролей, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках, виступаючи одним зі способів соціальної стратифікації суспільства, соціально сконструйованої системи нерівності за ознакою статі. Гендер і такі соціально-демографічні фактори, як

раса, національність, клас і вік, утворюють систему соціальної ієрархії.

Гендерна проблематика є міждисциплінарною, її досліджують фахівці різних дисциплін (соціології, культурології, історії, філології, психології, педагогіки). Усе гендерне знання вибудовується на основі базових світоглядних ідей гендерного підходу, таких як побудова громадянського суспільства в Україні, розвиток і зміцнення демократичних ідей і поглядів у нашій країні. З розвитком демократії одним з найважливіших соціокультурних завдань постає подолання всіх видів дискримінації. Гендерний підхід в освіті націлений на стимулювання навичок аналізу соціальної реальності та індивідуального досвіду чоловіків і жінок задля подолання наслідків несправедливої диференціації чоловічих і жіночих ролей та нерівності їхніх статусних позицій.

Категорія «гендер» у контексті цього дослідження важлива як характеристика соціально-педагогічної порадки, яка постійно відтворюється та уточняється в різних соціальних інститутах, у процесі навчання й виховання безпосередньо у ЗВО, у процесі професійної педагогічної взаємодії і наукового пошуку. Поняття «гендер» трактується педагогами неоднозначно. З одного боку, його розуміють як біологічну стать людини, а з іншого – як соціокультурний конструкт, який складається із сукупності якостей мужності та жіночності в кожній особистості незалежно від її біологічної статі, проте нерозривно пов'язаної з нею.

Основною метою теорії гендерного підходу в педагогічній освіті є вивчення закономірностей формування й розвитку характеристик особистості майбутнього педагога як представника певної статі та його учнів, конкретизація шляхів і способів досягнення гендерної рівності. Реалізація гендерного підходу в освіті передбачає деконструкцію традиційних культурних обмежень, розвиток потенціалу особистості незалежно від статі, осмислення та створення умов для максимальної самореалізації та розкриття здібностей дівчат і юнаків у навчально-виховному процесі ЗВО, що сприяє егалітарній педагогічній взаємодії та забезпечує умови для зростання можливостей самореалізації особистості майбутнього педагога з андрогінним набором характеристик.

Саме освіта, заснована на паритетних засадах, навчає конструктивній співпраці з іншими в сумісному пошуку відповіді на різні питання, не втрачаючи своєї гендерної ідентичності та не порушуючи гендерної ідентичності інших; забезпечує формування егалітарної свідомості, здатної прийняти можливість існування рівних, партнер-

ських стосунків; сприяє набуттю досвіду егалітарних відносин і виробленню стратегій реалізації нових можливостей для розуміння способів власних дій, пізнавальних і практичних, на позиціях гендерної рівності (Гришак, 2010: 2).

Упровадження гендерного підходу в систему освіти включає такі елементи:

- розроблення навчальних курсів, окремих модулів, здійснення навчально-методичного забезпечення підготовки й перепідготовки викладачів;
- внесення тематики гендерних досліджень до навчальних програм освітніх закладів;
- вивчення міжнародного досвіду з упровадження гендерної освіти;
- залучення громадських організацій до співробітництва в упровадженні гендерного підходу в навчальному процесі закладів освіти;
- проведення обговорень основних проблем гендерної освіти в засобах масової інформації, на наукових конференціях, круглих столах (Ліончук).

Для забезпечення системного підходу в упровадженні гендерної тематики в навчальні програми закладів вищої освіти сектору безпеки та оборони, а також відповідності їх змісту міжнародним нормам та стандартам щодо гендерної рівності під патронатом Уряду України започатковано проєкт «Упровадження гендерного компоненту в заклади вищої освіти» з комплексного інтегрування гендерної складової частини у навчальні програми ЗВО сектору безпеки та оборони. У проєкті беруть участь десять закладів вищої освіти сектору безпеки та оборони, шість із яких готують фахівців для подальшої роботи в секторі безпеки.

Пілотний проєкт складається з таких трьох етапів:

- 1) Оцінка інституційного механізму ЗВО до врахування гендерних компонентів.
- 2) Оцінка стану гендерного інтегрування у ЗВО.
- 3) Визначення можливостей і надання рекомендацій. Нині триває третій етап пілотного проєкту. Науково-педагогічний склад ЗВО сектору безпеки і оборони завершує розроблення методичних рекомендацій, які в подальшому слугуватимуть дорожньою картою для всіх інших закладів освіти (Камінська, 2020: 23).

Однак виникають складнощі щодо впровадження гендерних досліджень, серед яких варто назвати такі:

- термінологічна невизначеність та методологічна розмитість гендерних досліджень (О. Здравомислова, А. Тьомкіна), що зумовлено як існуванням власної наукової традиції досліджень певних проблем відносин статей, так і складнощами

формування терміносистеми гендерних підходів, які зросли в інших соціокультурних умовах;

– опір, який мають гендерні підходи серед представників вузівської науки: від повного заперечення актуальності й самого існування гендерних проблем або заперечення доцільності гендерних досліджень через вічний характер таких проблем до повного поглинання гендерної проблематики «статевими» проблемами (Т. Дороніна);

– тяжіння гендерних розвідок до ліберальної нейтральності, статево-рольового підходу, їх зорієнтованість на економічне, політичне, сімейне становище жінки та її соціальний захист (Л. Смоляр) (Петрученя, 2013: 3).

Освіта є одним з найпотужніших каналів продукування стереотипів і дискримінації, що найчастіше відбувається приховано. Цей феномен отримав назву «прихований навчальний план», що має такі ознаки (характеристики), як імпліцитний зміст викладання; опосередкована дія; навчальний план, сильніший за мірою впливу, ніж офіційний; культивування гендерної нерівності.

О. Ярська-Смірнова виділяє три виміри прихованого навчального плану, такі як організація освітнього закладу й гендерна стратифікація учительства, зміст навчальних предметів, стиль викладання.

Підбір навчально-методичних матеріалів, прикладів, форм і методів, інтерпретація подій суспільного життя, коментарі, побудова мовних конструкцій, поведінка вчителів (викладачів) та учнів (студентів), виховні заходи, які проводяться у навчально-виховних закладах, є елементами, які демонструють певний «взірець» (варіант) гендерного устрою суспільства. Причому ця модель часто має андроцентричний, патріархальний характер. Унаслідок культивування нерівності обмежується життєве самовизначення вихованців і вихованок, закріплюються традиційні уявлення про призначення статей (Остапчук, 2).

Важливим складником соціокультурного становлення (гендерно-рольової соціалізації) особистості є період здобуття вищої освіти. Створення умов, що відповідають завданням гендерно-рольової соціалізації особистості, впливає на формування уявлень про мужність і жіночність, норми, стереотипи, гендерні ролі, на виховання ставлення до себе як представника певної біологічної і соціокультурної статі, на становлення стилю гендерно-рольової поведінки.

На відміну від статево-рольового, гендерний підхід базується на ідеях про те, що не стать людини має вроджені «чоловічі» і «жіночі» якості, а «чоловічі» і «жіночі» якості припису-

ються людині з раннього дитинства і спрямовують її розвиток у певний напрям; гендер створюється суспільством як соціокультурна модель жіночності та мужності, що визначає становище людини в сім'ї, суспільстві, навчальній та професійній сфері, економіці, політиці тощо; гендерно-рольова соціалізація відіграє вирішальну роль у формуванні статевої ідентичності та рольових переваг людини; конструювання гендерної свідомості кожної людини відбувається за допомогою поширення й підтримки гендерних стереотипів, норм і правил (Ємельяненко, 2012: 584).

Варто зауважити, що гендерний підхід в освіті не ставить під сумнів природні передумови, що впливають на самовизначення людиною своєї статевої ідентичності.

Важливим чинником успішного впровадження гендерного підходу є рівень гендерної культури самого викладача та його вміння впроваджувати у своїй педагогічній діяльності реконструкцію традиційних культурних обмежень у розвитку особистості підлітка, створювати оптимальні умови для максимальної самореалізації дівчини та хлопця у процесі педагогічної взаємодії незалежно від гендерних стереотипів.

Саме освіта сприяє формуванню в дітей і молоді життєво і професійно необхідних компетентностей, інноваційного мислення, кращих людських рис і прийнятних моделей поведінки з урахуванням потреб особистості, інших людей і вимог сучасного суспільства. Гендерний підхід в освіті полягає у створенні умов для гендерної соціалізації студентів, яка б сприяла вихованню стосунків між статями, вільних від жорстких стереотипів маскуліності і фемінінності в традиційному розумінні, а також вихованню нової особистості з високими інтенціями відкритості та адаптивності у всіх сферах життя.

Висновки. Отже, врахування гендерного виміру є необхідною умовою для побудови демократичного суспільства, яке ґрунтується на визнанні пріоритетності прав людини. Гендерна освіта сприяє підвищенню рівня гендерної культури для реалізації рівних можливостей та прав молоді у всіх сферах життєдіяльності.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у впровадженні в освітню практику ідей гендерного паритету та у визначенні умов, шляхів і засобів забезпечення у діяльності закладів освіти розвитку здібностей та інтересів індивіда незалежно від статі, меж традиційних гендерних стандартів та норм в інтересах формування особистості егалітарного типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришак С. Організація навчання студентів в умовах кооперації як фактор набуття ними досвіду егалітарної гендерної взаємодії. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 3. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN11/10gsmegv.pdf>.
2. Емельяненко А., Петровская М. Проблемы гендерного подхода к организации образовательного процесса в военных вузах. *Фундаментальные исследования*. 2012. № 11-3. С. 581–585. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=30577>.
3. Камінська Н., Чернявський С., Перунова О. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. 31 с. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/2020/5/20/112/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_3.pdf.
4. Ліончук Р. Освіта та виховання: гендерний підхід. *Гуманізм та освіта* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Lionchuk.php>.
5. Остапчук О. «Прихований навчальний план» або «прихована навчальна програма» (hidden curriculum). URL: http://eprints.zu.edu.ua/23738/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9E.%D0%9B.PDF.
6. Петрученя Г. Тенденції розвитку гендерних досліджень у педагогіці України на початку XXI століття. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_14.

REFERENCES

1. Hryshak S. Orhanizatsiia navchannia studentiv v umovakh kooperatsii yak faktor nabuttia nymy dosvidu ehalitarnoi hendernoї vzaïemodii [Organization of training students in cooperation as a factor acquiring their experience of egalitarian gender interaction]. *Scientific Bulletin of Donbass*, 2010. Nr 3. Retrieved from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN11/10gsmegv.pdf> [in Ukrainian].
2. Emel'janenko A., Petrovskaja M. Problemy gendernogo podhoda k organizacii obrazovatel'nogo processa v voennyh vuzah. *Fundamental'nye issledovanija* [Problems of the gender approach to the organization of the educational process in military universities]. *Fundamental studies*, 2012. Nr 11-3. pp. 581–585. Retrieved from <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=30577> [in Russian].
3. Kaminska N., Cherniavskiy S., Perunova O. Zabezpechennia hendernoї rivnosti v systemi MVS ta inshykh tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady : leksiia [Ensuring gender equality in the MIA system and other central executive authorities: lecture]. *Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav*, 2020. 31 pp. Retrieved from https://www.dsns.gov.ua/files/2020/5/20/112/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_3.pdf [in Ukrainian].
4. Lionchuk R. Osvita ta vykhovannia: hendernyi pidkhid [Education and upbringing: Gender approach]. *Humanism and education: materials of the international scientific and practical conference*. Retrieved from <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Lionchuk.php> [in Ukrainian].
5. Ostapchuk O. “Prykhovanyi navchalnyi plan” abo “prykhovana navchalna prohrama” (hidden curriculum) [“Hidden curriculum” or “hidden training program”]. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/23738/1/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%9E.%D0%9B.PDF [in Ukrainian].
6. Petruchenia H. Tendentsii rozvytku hendernykh doslidzhen u pedahohitsi ukrainy na pochatku XXI stolittia [Trends in the development of gender studies in the pedagogy of Ukraine at the beginning of the 21st century]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*. 2013. Nr 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_14 [in Ukrainian].